

Yükselen “Küresel Doğu’nun” Yeni Çağında Çin’in Geniş Çevresel Diplomasisi

DEGANG SUN*

Prof. Dr.
Fudan Üniversitesi
Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü

YINGQI YANG**

Doktora Öğrencisi
Fudan Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler ve Kamu İşleri Fakültesi

*Degang Sun, Çin’in Şanghay kentindeki Fudan Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü’nde Siyaset Bilimi Profesörü ve Ortadoğu Çalışmaları Merkezi Direktörüdür. Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü Müdür Yardımcılığı ve Harvard Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Merkezi’nde misafir öğretim üyeliği (Eylül 2018-Eylül 2019), Oxford Üniversitesi St Antony’s College’da Kıdemli Yardımcı Üye ve Oxford İslam Çalışmaları Merkezi (2012-2013), Denver Üniversitesi (2007-2008) ve Hong Kong Üniversitesi’nde (2004-2005) Misafir Akademisyen olarak görev yapmıştır. Araştırma alanları Ortadoğu Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler, Büyük Güçlerin Ortadoğu Stratejileri ve Çin’in Ortadoğu Diplomasisidir.

E-posta: sundegang@fudan.edu.cn

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3418-8558>

**Yingqi Yang, Fudan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Kamu İşleri Fakültesi’nde doktora öğrencisidir. Araştırma alanı, Ortadoğu iklim değişikliğinde büyük güçlerin söylem gücü rekabeti; ABD, AB ve Çin’in Ortadoğu’ya yönelik temiz enerji diplomasisidir. Yingqi Yang’a şu adresten ulaşılabilir:

E-posta: yingqiyang23@m.fudan.edu.cn

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7178-6652>

Geliş Tarihi: : 29.4.2024

Kabul Tarihi: 15.6.2024

Atıf: Atıf: Degang, S., Yingqi, Y. (2024). Yükselen “Küresel Doğu’nun” Yeni Çağında Çin’in Geniş Çevresel Diplomasisi. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 5(4), 366-385.

ÖZ

Avrupa’da uzun süredir devam eden Rusya-Ukrayna savaşı ve Ortadoğu’daki İsrail-Hamas çatışmasıyla birlikte değişen dünya düzeninde “Küresel Doğu” yükselişe geçmiştir. Çin, Japonya ve Güney Kore’nin temsil ettiği Doğu Asya ülkeleri; Endonezya’nın temsil ettiği Güneydoğu Asya ülkeleri; Hindistan ve Pakistan’ın temsil ettiği Güney Asya ülkeleri; Kazakistan’ın temsil ettiği Orta Asya ülkeleri; Suudi Arabistan, İran ve Türkiye’nin temsil ettiği Batı Asya ülkeleri ve Rusya’nın temsil ettiği Kuzey Asya ülkeleri bir güvenlik, siyaset, ekonomi ve medeniyet ağı oluşturmuştur. ABD hegemonyasından çok kutupluluğa geçiş sürecinde kendini tarihsel olarak tanımlama siyaseti yükselişe geçerken, Asya ülkeleri milliyetçilik ve stratejik özerklik konusunda uyanışa geçmiştir. Küreselleşmenin durgunluğu ve liberal ekonomik büyümenin eksikliği, Asya ülkeleri için komşuluk diplomasisini en önemli öncelik haline getirmiştir. Böylece “Küresel Doğu” ülkeleri, modernleşmenin temel yolu olarak yukarıdan aşağıya demokratik dönüşüm yerine aşağıdan yukarıya ekonomik kalkınmayı benimseyerek çevre ve yarı-çevreden dünya sahnesinin merkezine taşınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Küresel Batı, Küresel Doğu, Küresel Güney, Orta Asya.

China’s Greater Periphery Diplomacy in the New Era of the Emerging “Global East”

ABSTRACT

With the prolonged Russia-Ukraine war in Europe and the Israel-Hamas conflict in the Middle East, the “Global East” is rising in the shifting world order. The East Asian countries (represented by China, Japan and South Korea), the Southeast Asian countries (represented by Indonesia), the South Asian countries (represented by India and Pakistan), the Central Asian countries (represented by Kazakhstan), the West Asian countries (represented by Saudi Arabia, Iran and Türkiye), and the North Asian countries (represented by Russia) have formed a complex of security, politics, economics, and civilization. In the current global climate, China conducts its greater periphery diplomacy in the “Global East” to consolidate its security and development. In the transition from US hegemony to multipolarity, the politics of historical self-definition has been on the rise, while Asian countries have awakened to nationalism and strategic autonomy. The stagnation of globalization and the lack of liberal economic growth made neighborhood diplomacy a top priority for Asian countries. Thus, the countries of the “Global East” moved from the periphery and semi-periphery to the center of the world stage by adopting bottom-up economic development instead of top-down democratic transformation as the main path to modernization.

Keywords: Central Asia, China, Global East, Global West, Global South.

Giriş

BATILI KOLONYAL GÜÇLERİN 18. YÜZYILDAKİ yükselişinden sonra, Çin ve Asya'nın diğer bölümleri Avrupa ülkeleri tarafından işgal edilmiş ve sömürgeleştirilmiştir. Bunu takip eden üç yüz yılda, Asya marjinalleştirildi. Yeni dönemde dünya gücü dağılmakta, Atlantik ve Pasifik iki güç merkezi haline gelmektedir. Uzayan Rusya-Ukrayna savaşı ve İsrail-Hamas çatışmasının gölgesinde, Batılı liberal düzen yerini çok taraflı düzenlere bırakıyor: Asya dünya sahnesinde yükseliyor, sistemi dönüştürüyor ve güçlerin dengelenmesine sebep oluyor.

Çok kutupluluğun hızlanmasıyla birlikte Çin, Rusya, Hindistan, Kazakistan, İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve diğer Batılı olmayan ülkeler tarihsel yakınlıklarını ve miraslarını yeniden keşfetmiş ve daha yakın siyasi ve ekonomik bağlar kurmuşlardır. Bu ülkeler yeniden gruplaşmakta, kendi coğrafi avantajlarını tam olarak kullanmakta ve Küresel Kuzey ile Küresel Güney arasında gri bir bölge olan “Küresel Doğu”nun yükselişi bağlamında yeni bir stratejik yapı inşa etmektedirler.

“Küresel Doğu” üzerine yapılan güncel çalışmalar kısıtlıdır. Bazı araştırmacılar, “Geniş Asya”nın “orta zeminini” ihmal ettiği için Küresel Kuzey ile Küresel Güney ikiliğinin sorunlu olduğunu iddia etmektedirler. Dünyanın Küresel Kuzey ve Küresel Güney olarak ikiye ayrıldığı düşüncesinden hareketle, Doğu'nun durumu tanımsız bir haldedir. Tam olarak zengin ya da fakir, sömürge ya da sömürgeci olmayan ara konumu, kategorize edilmesini zorlaştırmıştır (Müller, 2020). Küresel Güney'in çeşitlenmesi ve Geniş Asya'nın ortaya çıkışı bağlamında Princeton Üniversitesi'nden Profesör G. John Ikenberry mevcut dünyayı üç gruba ayırmaktadır: Küresel Batı, Küresel Doğu ve Küresel Güney. Birincisine ABD ve Avrupa, ikincisine Çin ve Rusya, üçüncüsüne ise Hindistan, Brezilya ve di-

ğerlerinin başını çektiği Batılı olmayan gelişmekte olan devletlerden oluşan düzensiz bir grup liderlik ediyor. Her bir “dünya” Ukrayna sorunda neyin risk altında olduğuna ve bunun yirmi birinci yüzyıl dünya düzenine ilişkin daha büyük sorunlara ve beklentilere nasıl uyduğuna dair büyük anlatılar sunmaktadır (Ikenberry, Three Worlds: the West, East and South and the Competition to Shape Global Order, 2024). Bu makale, “Küresel Doğu”nun kökenlerini, dinamiklerini, özelliklerini ve engellerini ve bunun yeni dönemde Çin'in daha geniş çevre diplomasisi için anlamını araştırmaktadır.

“Doğu” ve “Küresel Doğu” Kavramları: Tarihsel Bir Bakış

Doğu” yalnızca bir coğrafi ifade değil, aynı zamanda politik ve kültürel bir terimdir. “Doğu” kavramı tarihsel ve sosyolojik bağlamda büyük farklılıklar göstermektedir. “Doğu” ve “Batı” farklı tarihsel dönemlerde farklı çağrışımlara sahiptir. Persler ve Yunanlar arasında MÖ 5. yüzyılda yaşanan savaşlarda “Doğu” Pers ülkesini, “Batı” ise Yunan ülkesini ifade etmektedir. Batılı Hristiyan medeniyetin yükselişinden ve ardından parçalanmasından sonra “Doğu” Ortodoks dünyasını, “Batı” ise Katolik dünyasını ifade etmek için kullanılmıştır.

7. yüzyılda din, Doğu-Batı bölünmesinin belirleyici unsuruydu. Arap İmparatorluğunun yükselmesi ve İslam'ın yayılması ile “Doğu” ve “Batı” kavramlarının anlamları yeniden değişikliğe uğramıştır.

Orta Çağ “Haçlı seferlerinde” “Doğu”, Batı Asya ve Kuzey Afrika'da İslam dünyasını ifade ederken; “Batı”, Avrupadaki Hristiyan dünyası için kullanılıyordu. Modern zamanlarda ise “Doğu”nun ve “Batı”nın sınırlarını belirleyen şey, sömürgeleştirme olmuştur. Batılı denizci güçlerin yükselişiyle, Ortadoğu, Güney Asya ve Doğu Asya'daki sömür-

geler "Doğu" diye adlandırılmaya başlamış ve Avrupalı sömürgeci güçlere "Batı" denmiştir (Yongbin, 2017). 20. yüzyılda "Doğu", Babil, Hint, Çin, İran, İslam ve Slav medeniyetlerinin beşiği olan Asya anlamına gelirken; "Batı", Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri olarak anlaşılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, siyasi düşünceler, Doğu-Batı ayrımının temeli haline gelmiştir. Başını Sovyetler Birliği'nin çektiği sosyalist kamp "Doğu" olarak adlandırılırken, başını Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çektiği kapitalist kamp "Batı" ismiyle anılmıştır. İdeolojik rekabet, Doğu-Batı ayrımının temelini teşkil etmiştir. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte "Doğu" tanımının sınırları ortadan kalktı. 1980'lerin sonu/1990'ların başında, o dönem yaşa-

nan dönüşümlerin yarattığı yeni "verili rejimleri" yakalamaya çalışan "post-komünist", "post-Sovyet", "post-totaliter", "eski komünist" ve "geçiş ülkeleri" gibi çeşitli terimler ortaya çıkmıştır (Chelcea, 2023). Bunlar "Küresel Doğu" terminolojisine benzerdir.

İçinde bulunduğumuz dönüşüm ve çatışmalar çağında "Doğu" ve "Batı" yeni çağrışımlarla donatıldı. Rus akademisyenler açısından "Doğu"nun coğrafi konumu Rusya, Orta Asya ile Orta ve Doğu Avrupa'yı, yani Soğuk Savaş dönemindeki "sosyalist kampı" kapsamaktadır (Trubina, 2020). İsviçreli akademisyenler ise "Küresel Doğu"nun Ortadoğu, Orta ve Doğu Avrupa ile Asya'yı, yani Batı Avrupa ülkeleri karşısındaki doğu dünyasını içerdiğini düşünmektedir (Müller & Trubina, 2020).

Dünyanın Küresel Kuzey ve Küresel Güney olarak ikiye ayrıldığı düşüncesinden hareketle, Doğu'nun durumu tanımsız bir haldedir (Çizim: Newqq, 2024).

“Küresel Doğu”nun yükselişi dünyadaki güç dönüşümünün bir sonucudur. Yeni büyük güç rekabeti çağında ABD, küresel ittifak sistemini yeniden yapılandırarak güvenlik, siyaset, ekonomi, bilim ve teknolojiye oluşturan bir sentez inşa ediyor. ABD kurumsal hegemonyasına dayanarak Batılı olmayan güçlerin ABD liderliğindeki uluslararası düzene meydan okumasını engellemektedir. ABD’nin, Birleşik Krallık’ın ve Avrupa Birliği’nin (AB) bir kriz anlayışı var. “Medeniyeti ve onun siyasi değerlerini” koruma bahanesiyle Batılı ülkeler ekonomik konuları politize ettiler, karşılıklı bağımlılık ilişkilerini bir silah olarak kullanmaya başladılar ve Avrasya’daki Batılı olmayan ülkelere yeni zorluklar getirecek şekilde, Batılı olmayan pazarlarla bilimsel ve teknolojik işbirliği konusunu güvenlik ile ilişkili hale getirmiştir.

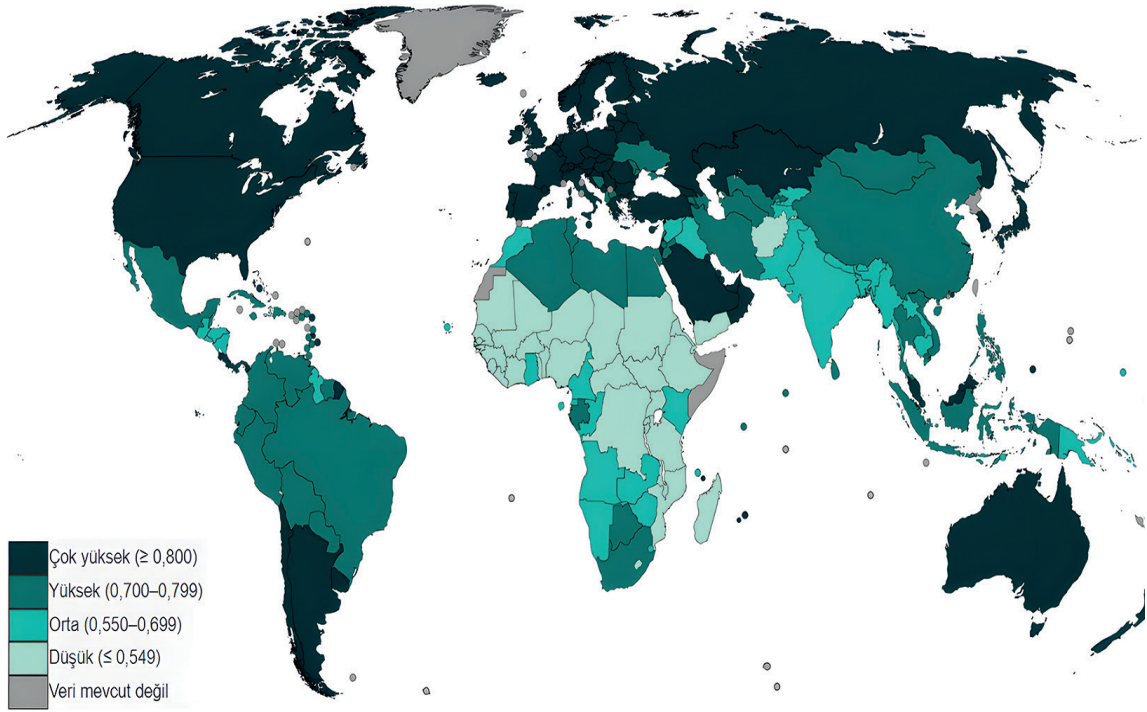
Küresel ekonomik sistemin ağırlığı Atlantik’ten Pasifik’e ve dünya ekonomik büyümesi Batı’dan Doğu’ya doğru kaymaktadır.

Mevcut dünya düzeni, bir değişim sürecindedir. Küresel ekonomik sistemin ağırlığı Atlantik’ten Pasifik’e ve dünya ekonomik büyümesi Batı’dan Doğu’ya doğru kaymaktadır. Enformasyon teknolojisi tarafından temsil edilen üçüncü sanayi devrimi; fiziksel, dijital ve biyolojik dünyaları bir araya getiren dördüncü sanayi devriminin önünü açmaktadır. Büyük güçler arasındaki rekabet jeopolitikten kimlik politikalarına kadar uzanıyor. “Asya” olarak görülmeyen Rusya, Kazakistan, İran, Türkiye ve Suudi Arabistan şimdi doğuya bakıyor ve Asyalı kimliklerini yeniden keşfediyorlar.

Rusya-Ukrayna Savaşı’nın 2022 yılında başlamasının ardından, ABD, Birleşik Krallık ve AB ülkeleri hep birlikte Rusya’ya yönelik yaptırımları başlattılar ve Moskova’nın Doğu ile Batı arasında bir denge kurma stratejisi ortadan kalktı. Başkan Putin’in Doğu’ya yönelme stratejisi Sibirya ve Rusya’nın Uzak Doğu bölgesini kalkındırmak ve Doğu Asya’nın dinamizmini bu kalkınmayı teşvik etmek için kullanmaktır. Hızla değişen bu ortamda Pekin, Moskova tarafından para, yatırım ve hatta bazı teknolojiler için bir kaynak olarak görülmeye başlandı (Trenin, 2015). Daha önce yalnızca Batılı bir model olan modernleşme, artık çeşitli versiyonlara sahip hale geldi. Enerji, meta ve personel akışı eskiden ağırlıklı olarak Batılı olan ve olmayan ülkeler arasında gerçekleşirken şimdi Doğulu ülkelerin kendi içinde gerçekleşiyor.

Çin’in “Küresel Doğu” konsepti, Rusya’nın ve Avrupa’nınkinden ayrışıyor. Çin tipi “Küresel Doğu”; Doğu Asya, Batı Asya, Güney Asya, Kuzey Asya ve Orta Asya’nın meydana getirdiği beş alt bölgeden oluşacak şekilde, Pan-Asya ya da Geniş Asya coğrafyasını ifade ediyor. Bu coğrafya hem Japonya, Güney Kore, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar gibi gelişmiş ekonomilerden hem de Orta ve Güney Asya ülkeleri gibi, gelişmekte olan ekonomilerden oluşuyor.

Değişen uluslararası ortamla birlikte, Çin’in çevre diplomasisi tüm Asya ülkelerini ve ekonomilerini Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) üzerinden birbirine entegre edecek şekilde genişlemektedir. Çin’in diplomasisi, altyapı bağlantısını teşvik etmeye, stratejik kaynakları kullanmaya, Çin özelliklerine sahip iyi komşuluk diplomasisi uygulamaya, bölgeler arası bağları arttırmaya ve değişen uluslararası düzenin getirdiği belirsizlik ve istikrarsızlıklarla başa çıkmaya çalışmaktadır.

"Küresel Doğu" ülkeleri siyasi sistemleri, ekonomik gelişmişlikleri ve kaynak donanımları açısından büyük farklılıklar gösterse de, kültürel zihniyetleri ve medeniyetleri açısından hepsi coğrafi olarak Doğu ülkeleri olarak tanımlanmaktadır. Çin'den Hindistan'a, Kazakistan'dan Türkiye'ye, Rusya'dan Suudi Arabistan'a kadar bu "Küresel Doğu" ülkeleri artık ikinci sınıf vatandaşlar değil, Asya arenasının en önemli oyuncularıdır.

"Doğu" ve "Batı" iki farklı dünyaya aittir. "Küresel Batı", coğrafi konumu kadar siyasi ilkeleri ve yakınlıklarıyla da tanımlanan siyasi bir gruplaşmadır (Ikenberry, 2024). Avrupa ve Kuzey Amerika tarafından temsil edilen "Batı", Asya devletlerinin hakimiyetindeki "Küresel Doğu" ile siyasi ve kültürel açıdan keskin bir tezat oluşturmaktadır.

Birincisi bireyciliği, özgürlüğü ve demokrasiyi savunurken; ikincisi kolektivizmi, düzeni ve adaleti vurgular. Birincisi Hristiyan dünyasına ve gelişmiş kapitalist ülkelere aitken, ikincisinin çoğu uzun bir tarihe ve görkemli bir kültüre sahip çok etnikli ve çok kültürlü ülkelere aittir. İslam, Hinduizm, Budizm, Doğu Ortodoksluğu, Konfüçyüsçülük, Taoculuk ve diğer dinler bir arada bulunmaktadır.

Modern Batı sömürgeciliğinin kurbanlarından kendi topraklarının efendilerine dönüşen "Küresel Doğu" ülkeleri, dünya gücünün sınırlarından dünya sahnesinin merkezine taşınmıştır. Bu durum, kadim doğu medeniyetlerinin kolektif tarihi hafızasını canlandırmakta ve dünya düzenini derinden etkilemektedir (Lim, 2022).

“Küresel Doğu” Rönesansının Dinamikleri

“Küresel Doğu”, “Küresel Batı”dan farklı değerlere sahiptir. Birincisi ortaklaşmacılığı vurgularken ikincisi bireyciliğe odaklanır; birincisi medeniyetlerin altını çizerken ikincisi ulus-devletlere odaklanır; birincisi egemenliğin altını çizerken ikincisi insan haklarına vurgu yapar. Ancak bu, “Küresel Doğu”nun “Küresel Batı” ile yarışacağı anlamına gelmemektedir. Aslında “Küresel Doğu”daki ülkelerin çoğu kalkınma odaklıdır ve “Küresel Batı” ile siyasi ya da askeri bir çatışmaya girme niyetleri yoktur. Ne “Asya-merkezcilik” ya da “Asyalı Monroe Doktrini” peşindedirler ne de Batılı liberal dünyaya “paralel bir sistem” kurmaya çalışmaktadırlar. Çin ve Rusya, ilişkilerinin sınır tanımadığını iddia etmeler de, Batı’ya askeri olarak karşı çıkmak için bir blok oluşturmaya istekli değiller (Trubina, Gogishvili, Imhof, & Müller, 2020).

Kuzey, Doğu, Güney, Güneydoğu, Orta ve Batı Asya arasında giderek sıklığı artan siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alışverişler sayesinde Asya’nın bölgesel entegrasyonu büyük bir ilerleme kaydetmiş, bölgeler arası bağlantılar güçlendirilmiş ve “Küresel Doğu” bilinci pekiştirilmiştir.

Bununla birlikte, bazı Batılı akademisyenler “Küresel Doğu”nun yükselişine şüpheyle yaklaşmaktadır. Asyalı güçlerin ekonomik ve kültürel canlanmasını Batı değerleri ve demokrasileri için bir tehdit olarak görmekte ve ABD’nin liberal demokrasinin çıkarlarını koruyan ve geliştiren bir uluslararası düzen arayışında

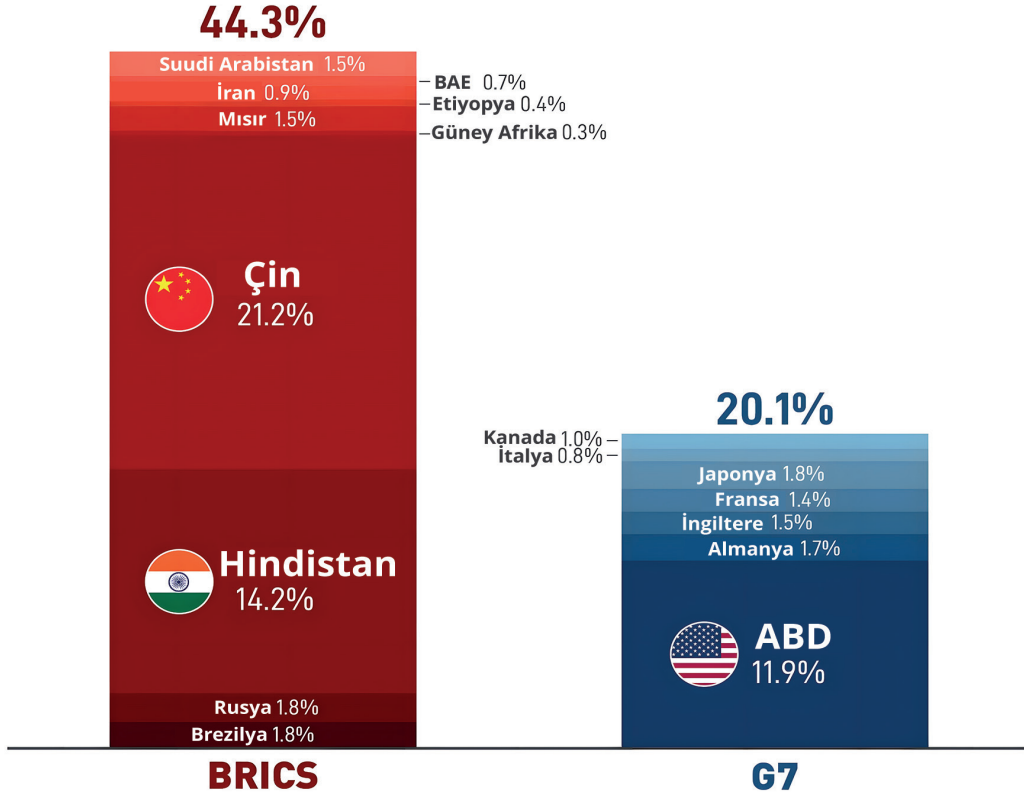
olduğunun altını çizmektedirler. “Çin ve Rusya kendi yöntemleriyle otoriter yönetimleri, liberal modernitenin tehdit edici güçlerinden koruyan bir uluslararası düzen arayışındadır” (Ikenberry, 2024). Bu, “Küresel Doğu”nun amaçlarının abartılmasıdır.

“Küresel Doğu”, alternatif bir hükümet sistemi veya politik yöntem önermiyor ve Batılı liberal demokrasinin yerini alacak yeni bir ideoloji ortaya koymuyorlar. Bazıları Pekin ve Moskova’nın küresel finans, bölgesel güvenlik sistemleri ve internet özgürlüğünü (Trenin, 2015) yöneten mevcut Batı tasarımı sistemlere bir alternatif sunmaya çalışacağını iddia ediyor ancak aslında yeni bir yöntem sunmak için oldukça zayıf kalıyorlar. Bunun yerine onlar, Batı hegemonyasının ve tekelinin gerilemesinin karşısında, daha dengeli bir dünya inşa etme arayışındalar. Siyasi açıdan dekolonizasyon, ekonomik olarak merkezisizleşme ve kültürel çeşitliliği kapsayan çok taraflı bir dünya inşa etmeyi hedefliyorlar. Batılı denizci kuvvetlerin yükselişinden bu yana, “Küresel Batı” bir “merkez-çevre” düzeni inşa etmiş ve Asya ülkelerinin çoğu çevre ya da yarı-çevre bloğunda yer almıştı. İçine girdiğimiz yeni dönemde, “Küresel Doğu” ülkeleri Batı tarafından saygı görmeyi istemekte, Asya ülkelerinin egemenliğinin ve kalkınma hakkının inkar edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Gücün, coğrafyanın ve fikirlerin bir bileşimi olan “Küresel Doğu”, yekpare bir askeri ittifak değildir ancak Asya’nın farklı alt bölgelerinin karşılıklı etkileşimiyle oluşan siyasi-iktisadi-kültürel bir yapıdır. Kuzey, Doğu, Güney, Güneydoğu, Orta ve Batı Asya arasında giderek sıklığı artan siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alışverişler sayesinde Asya’nın bölgesel entegrasyonu büyük bir ilerleme kaydetmiş, bölgeler arası bağlantılar güçlendirilmiş ve “Küresel Doğu” bilinci pekiştirilmiştir.

İlk olarak, “Küresel Doğu” ülkeleri dördüncü sanayi devriminin kazanımlarını elde edecektir. Modern zamanlardan bu yana sanayi devrimi üç tarihsel aş-

Şekil 1. BRICS ve G7'nin Dünya Ekonomik Büyümesine Katkısı (2024-2029)

Önümüzdeki beş yıl içinde BRICS ülkelerinin dünya ekonomisine G7 ülkelerinden iki kat daha fazla katkıda bulunması beklenmektedir (Şekil: Global Times, 2024).

madan geçmiştir: Buhar makinesi çağı, elektrik çağı ve bilgisayar bilimi çağı. İlk üç sanayi devriminde Doğu toplumları Batı ile ilişkilerine öncelik vermiş; Japonya, Rusya, İsrail ve Türkiye “Asya”dan uzaklaşarak kendilerini Batılı olarak tanımlamışlardır. Bu süreçte Batı Asya ülkeleri “Ortadoğu” çemberi içine alındı, Güney Asya ülkeleri yerel “alt kıta” kimliklerini oluşturdu, Orta Asya “Avrasya”nın bir parçası olarak kabul edildi, “Asya” olarak adlandırılan bölge Doğu Asya ve Güneydoğu Asya olarak anlaşıldı.

Dördüncü sanayi devrimi kapsamında Çin, Hindistan, Vietnam, Kazakistan, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran gibi Asya ülkeleri büyümenin yeni motorları haline gelmişlerdir. En büyük ticaret ortakları artık ABD

ya da Avrupa ülkeleri değil, Çin ve Hindistan gibi yakın komşularıdır. ABD ve Birleşik Krallık yerine Çin, birçok Asya ülkesinin en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir.

Güncel olarak “Küresel Doğu”nun dünya ekonomisinde payı neredeyse “Küresel Batı” ile eşittir ve dünya ekonomik büyümesine yaptığı katkı gelecekte istikrarlı olarak artacaktır. “Küresel Doğu”, Asya içi ticarete giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri “batıya açılma”, Batı Asya ülkeleri “doğuya açılma”, Kuzey Asya’daki Rusya, Güney Asya alt kıtasındaki ülkelere yeniden bağlanma ve Orta Asya ülkeleri, “Küresel Doğu”nun koridorlarında ilerleme politikasıyla Asya’nın bütünlüğünü güçlendirmektedir.

2022’de Rusya-Ukrayna çatışmasının patlak vermesinden bu yana ABD, İngiltere ve Avrupa’nın yaptırımları nedeniyle Rusya, Avrupa’yı terk edip Asya’ya girdi. Moskova’nın Asya’ya yönelişi Ukrayna krizinden öncesine dayanıyor ve Rusya-Ukrayna savaşı Moskova’nın “doğuya açılma” sürecini hızlandırdı. Moskova’nın Pekin ile başlangıçta “mantık evliliği” olan ilişkisi, enerji ticareti, altyapı geliştirme ve savunma alanlarında işbirliğini içeren çok daha yakın bir ortaklığa dönüştü. Putin’in Lizbon’dan Vladivostok’a uzanan, Avrupa Birliği ve Rusya liderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği’nden oluşan “Büyük Avrupa” vizyonu yerini Şangay’dan St. Petersburg’a uzanan “Büyük Asya”ya bırakmaktadır (Trenin, 2015). Rusya-Çin dayanışması “Küresel Doğu”yu daha da güçlendirmiştir.

Aynı şekilde İran, Türkiye ve Arap ülkeleri yavaş ve emin adımlarla Asyalı kimliklerini yeniden kazanmış ve etkin şekilde Şangay İşbirliği Örgütü’ne (ŞİÖ) ve BRICS’e entegre olarak “Küresel Doğu” bilincini daha da geliştirmiştir.

İkinci olarak, “Küresel Doğu” ülkeleri lojistik bağlantıyı teşvik etmeye çalışmaktadır. Asya ülkeleri tarihinde coğrafi olarak komşu olmuş ancak doğal çevre

engelleri nedeniyle engellenmiş ve izole edilmişlerdir. Dağlar, çöller ve nehirlerle uzun süredir birbirinden kopuk olan ve kara taşımacılığının zaman alıcı ve maliyetli olduğu Asya ülkeleri, tarihsel olarak ana ekonomik ve ticari ortakları olan Batılı deniz güçleri Avrupa ve ABD’ye güvenmek zorunda kalmışlardır. Yeni koşullar altında karayolları, demiryolları, elektrik şebekeleri ve bilgi ağlarının inşası hız kazanmış ve Asya ülkeleri arasındaki bağlantıyı artırmıştır. Bu çaba, son iki yüzyılda kara hakimiyetinin doğal dezavantajının üstesinden gelmiştir.

Geçtiğimiz üç yüz yılda kara gücü, deniz gücünün arkasından geliyordu çünkü deniz yolculuğu daha ucuzdu. Günümüzde ise kara gücü, otoyollar, demiryolları, köprüler ve havayolları aracılığıyla lojistik bağlantılar nedeniyle giderek daha önemli hale gelmektedir. June Wang’ın da belirttiği gibi, Küresel Doğu’nun sınır tanımayan coğrafyaları, insanların, fikirlerin ve malzemelerin, sermayenin ve metaların, enformasyonun ve teknolojinin hareket(siz)liliği konularını; bu akışları çözen, koordine eden ve kontrol eden ağ kurma, altyapı oluşturma ve sınırlama eylemliliklerini ve oluşan yeni sosyal, ekonomik ve siyasi manzarayı gündeme getirmektedir (Wang, 2021).

Kuşak ve Yol ve Küresel Güvenlik girişimleri gibi Çin’in küresel projelerinde koordinasyonu ve işbirliğini güçlendirmeye yönelik Avrasya Kara Köprüsü Koridoru’nu gösteren harita (Harita: Valdai Club, 2023).

Jeoekonomik ve jeopolitik açıdan demiryolları özellikle önemlidir. Çin-Avrupa Ekspresi ve Çin-Laos Demiryolu, Doğu, Orta, Batı, Kuzey ve Güneydoğu Asya arasındaki ekonomik ve ticari alışverişini geliştirmiştir. Rusya-Türkmenistan-İran-Hindistan rotasındaki “Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru” Güney ve Orta Asya ile Avrasya iç karası arasındaki ekonomik entegrasyonu geliştirecektir. Geçen yıllar içinde, Güney Asya ve Orta Asya ülkeleri arasında yaşanan çatışmalar hafifletilmiş ve barış kazancı, kalkınma kazancına dönüştürülmüştür. Bu, Asya’daki bölgesel ekonomik entegrasyona katkı sağlamıştır. “Küresel Doğu” ülkeleri insanların, fikirlerin, metaların, sermayenin, malların, bilginin ve teknolojinin değişimine dayanan bir ağ kurmuşlardır (Wang, 2021).

“Küresel Doğu” ülkeleri Doğu medeniyetlerinin ve kültürel bilincinin yeniden canlanmasını sağlamıştır.

Son olarak, “Küresel Doğu” ülkeleri Doğu medeniyetlerinin ve kültürel bilincinin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Son yıllarda küresel demokrasinin gerilemesi, popülizm ve milliyetçiliğin yükselişi, yeni otoriterliklerin tarih sahnesine çıkması ve Batılı demokratikleşmenin getirdiği toplumsal kutuplaşma sorununun öne çıkması, Geniş Asya ülkelerini kendi modernleşme yolları üzerinde düşünmeye zorlamıştır (Chan, Gentile, Kinossian, Oakes, & Young, 2018). ABD tarafından başlatılan “Büyük Ortadoğu Girişimleri” ve Irak, Afganistan ve diğer Orta Asya ve Batı Asya ülkelerindeki demokratik reformlar iyi bir sonuç vermedi. Bu durum “Küresel Doğu”nun stratejik özerkliğini artırmaktadır.

Ekonomik yükseliş beraberinde kendini yeniden

tanımlama siyasetini doğuruyor. 21. yüzyılda Asya ülkelerinin stratejik özerklik bilinci artmış ve kendi kimliğini bulma siyaseti her ülkenin siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştır. Türkiye’nin İngilizce adını “Türkiye” olarak değiştirmesi ve Hindistan’ın adını Hintçe “Bharat” olarak değiştirme niyeti sadece iki örnektir. Medeniyetler arası etkileşim ve değerlerin yeniden inşası sürecinde Asya ülkeleri aktif bir şekilde kendi kolektif kimliklerini ve gelecekteki değerlerini aramaktadır.

Modern Avrupa’da 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi’nden önceki binlerce yıl boyunca dünya imparatorlukları Doğu topraklarında yoğunlaşmıştı ve dünya gücünün merkezi de buralardı. Modern Avrupa deniz güçlerinin yükselişiyle birlikte, bu Doğu imparatorlukları yavaş yavaş geriledi ve yerini modern egemen devlet sistemine bıraktı. Yeni koşullar altında, “Küresel Doğu”nun kültürel canlanması Asya ülkelerinin stratejik özerklik duygusunu güçlendirmiş, böylece bu ülkeler “Batı’ya bakmaktan ve Batı’dan öğrenmekten”, “Batı’yı yeniden değerlendirmeye ve hatta Batı’yı eleştirmeye” dönüşmüş ve küçük ortaklıktan Batı’yla eşit ortaklık zeminine kaymışlardır.

Çin’in “Küresel Doğu”daki Büyük Çevresel Diplomasisi

“Küresel Doğu”nun yükselişi uluslararası mimariyi dönüştürmüştür. İlk olarak, “Küresel Batı” ile “Küresel Doğu” arasındaki ticaret, enerji ve yatırım bağımlılığı azalırken, “Küresel Doğu” ülkeleri arasındaki iç ticaret ilişkileri artmış; komşular bölgesel entegrasyonun birincil paydaşları ve destekleyicileri haline gelmiştir. Örneğin Çin; Orta Asya, Rusya, İran, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ve Pakistan’ın en büyük ticaret ortağıdır.

İkinci olarak, barış kazanımları kalkınma kazanımlarını doğurur. “Küresel Doğu”daki rakiplerin iç çatışmalarında azalma görülmekte ve bölgesel entegrasyonları hızlanmaktadır. Hindistan ile Pakistan, Kırgızistan ile Tacikistan ve Suudi Arabistan ile İran arasındaki çatışmalar azalmakta, terörizm gerilemekte ve kalkınma pek çok devlet için öncelik haline gelmektedir. “Küresel Doğu” ülkeleri karşılıklı güven aramakta ve komşularıyla istikrarlı bir şekilde ekonomi ve güvenlik topluluğu inşa etmektedir.

Dünyanın en büyük gelişmekte olan ülkesi olarak Çin, “gelişmekte olan dünyanın” doğal bir üyesidir. Ancak ABD, Çin’in “gelişmekte olan ülke” statüsünü tanımamakta ve Çin ile gelişmekte olan çok sayıda ülke arasındaki doğal bağları kesmeye çalışmaktadır.

Üçüncüsü, daha önce de belirtildiği gibi, bilim ve teknolojinin ilerlemesi “Küresel Doğu” ülkelerinin doğal engelleri aşmasını sağlamış ve Asya altyapısının birbirine bağlanması “Küresel Doğu” ülkeleri arasındaki siyasi güvensizliği azaltmıştır. Biden yönetiminin Afganistan ve Ortadoğu’dan güçlerini çekmeye karar vermesinden bu yana Amerika’nın bölgeye yönelik ilgisi azalırken, diğer Asya güçleri birbirleriyle daha fazla ilişki içerisine girmişlerdir. Türkmenistan, Özbekistan ve İran, demiryolu ağlarını birbirine bağlamak için Afganistan’ın yeni Taliban hükümetiyle anlaşmalar imzaladı. Azerbaycan ve Afganistan’ın da katılımıyla Türkmenistan, Türkiye, Kafkasya, Pakistan ve Hindistan’ı Afganistan üzerinden birbirine bağlayacak olan

yeni demiryolu hattına “Lapis Lazuli Koridoru” adı verildi. Bu arada Türkmenistan’ı Pakistan ve Hindistan’a bağlayan Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) Doğalgaz Boru Hattı projesi de ilerleme kaydediyordu. Özbekistan’ın Kabil’e elektrik sağlamak için çalıştığı ve Dünya Bankası’nın Kırgızistan ve Tacikistan’dan Afganistan üzerinden Pakistan’a elektrik iletmek için büyük bir proje geliştirdiği elektrik projeleri de çoğalıyordu (Starr, 2022). “Küresel Doğu” ülkeleri birbirlerinin mega projelerine yatırım yapıyor ve bu da güvenlik açıklarının azaltılmasına yardımcı oluyor.

Çin “Küresel Doğu”nun yeniden canlanması- nı memnuniyetle karşılamaktadır. Dünyanın en büyük gelişmekte olan ülkesi olarak Çin, “gelişmekte olan dünyanın” doğal bir üyesidir. Ancak ABD, Çin’in “gelişmekte olan ülke” statüsünü tanımamakta ve Çin ile gelişmekte olan çok sayıda ülke arasındaki doğal bağları kesmeye çalışmaktadır. Mart 2023’te ABD Temsilciler Meclisi, Çin’in gelişmekte olan ülke statüsünü reddeden bir yasayı kabul etmiştir (Minghao, 2023).

Haziran 2023’te ABD Senatosu da benzer bir tasarıyı kabul ederek ABD yürütme organından Çin’in çeşitli uluslararası örgütlerdeki gelişmekte olan ülke statüsünün sonlandırılması için bir proje geliştirmesini talep etmiştir. Ancak ABD’nin bu çabaları Çin’in hem “Küresel Güney”in hem de “Küresel Doğu”nun bir üyesi olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Çin 2013 yılında Kuşak ve Yol Girişimi’ni başlattı. 2021’den 2023’e kadar sırasıyla Küresel Kalkınma Girişimi, Küresel Güvenlik Girişimi ve Küresel Medeniyet Girişimi’ni ortaya koyarak Çin’in küresel yönetim önerilerini sundu. Bu kavramlar ulusal ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi ve gitgide artan ortak refahı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Pekin, “Küresel Doğu “ya öncelik vererek, ortak

çıkart ve farklı medeniyetlerden oluşın bölgesel bir güvenli topluluğı oluşturmaya çalışmaktadır.

Büyük güç rekabeti ve yaklaşın "Küresel Doğı" bağlamında Çin, daha geniş çevre diplomasisini aktif bir şekilde yürütme, uluslararası kamu malları sağlama, bölgesel entegrasyona katılma, Asya ülkeleri arasında altyapı bağlantısını geliştirme ve medeniyetler arasında diyalogu ve yönetim sistemlerinin çağdaştırılmasını savunma fırsatını yakalamıştır. Çin, "Küresel Doğı" nun kurumsallaşmasını aktif bir şekilde desteklemektedir. Mekanizmanın çekirdeğini Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), anahtar rolleri "bölgesel organizasyonlar" ve genişletilmiş anlamda mekanizmayı çok taraflı örgütler ile Çin temsil etmektedir. Bu üç halka, Çin'in çevresini barış, kalkınma ve refah için şekillendirebileceğı üç arenayı oluşturmaktadır.

Her şeyden önce, yukarıdaki işbirliği mekanizmalarına dayanarak, ŞİÖ "Küresel Doğı" entegrasyonu için çekirdek mekanizma ola-

rak hareket etmektedir. "Şanghay Beşlisi"nden ŞİÖ'nün kuruluşuna, Hindistan ve Pakistan'ın üyeliklerinden İran'ın ŞİÖ'ye girişine kadar ŞİÖ üyelerinin sayısı entegre ve çok kanallı bir şekilde artarak Avrasya kıtasının mimarisini ve modellerini değiştirmiştir. Batı Asya ülkeleri ile ŞİÖ arasındaki bağların güçlenmesi "Küresel Doğı" nun yükselişine katkıda bulunmuştur.

ŞİÖ, 2024 itibariyle dokuz üye devlet (Çin, Hindistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan), üç gözlemci (Afganistan, Belarus ve Moğolistan) ve 14 diyalog ortağından (Azerbaycan, Ermenistan, Bahreyn, Mısır, Kamboçya, Katar, Kuveyt, Maldivler, Myanmar, Nepal, BAE, Suudi Arabistan, Türkiye ve Sri Lanka) oluşmaktadır. Bu bölgesel örgüt, dünya topraklarının %25'ini ve dünya nüfusunun %45'ini kapsamakta olup, dünyanın en kalabalık ülkelerini ve büyük bir pazar potansiyelini barındırmaktadır. ŞİÖ üyeleri, Batılı olmayan kesimin daha fazla söz sahibi olması için çekirdek gücü oluşturmaktadır (Pron, 2021).

21 Mayıs 2024, Kazakistan'ın Astana kentinde düzenlenen toplantı öncesinde Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerin dışişleri bakanları (Fotoğraf: CGTN, 2024).

Batılı olmayan güçler tarafından kurulan en önemli siyasi örgüt olan ŞİÖ, dört nükleer gücü (Çin, Rusya, Hindistan ve Pakistan) bünyesinde barındırmaktadır ve BM Güvenlik Konseyi'nde iki daimi sandalyeye sahiptir. Resmi üyeler ve gözlemciler ŞİÖ'yü güvenlik, siyaset, ekonomi ve kültür gibi dört ana alanda bütünleşmek ve kök salmak için bir platform olarak kullanmışlardır (Sun & He, 2023). Bu durum Asya alt bölgelerindeki deniz, kara ve deniz-kara devletlerin karşılıklı bağımlılığını teşvik etmiş ve Asya ülkelerinin güvenliği ve kalkınması için elverişli bir ortam yaratmıştır.

Asya'nın diğer bölgeleriyle artan ekonomik ve siyasi etkileşim sayesinde Batı Asya ülkeleri "Küresel Doğu" kimliklerini giderek güçlendirmiştir.

İkinci olarak, "1+ dahası" işbirliği mekanizmasına dayalı olarak, "Küresel Doğu" işbirliğinin kilit alanları ortaya çıkmaktadır. Orta Asya'da, 2023 yılında ilk Çin-Orta Asya Zirvesi'nin başarılı bir şekilde düzenlenmesi, Çin ile beş Orta Asya ülkesi arasındaki işbirliğini yeni bir seviyeye taşımıştır. Kuzey Asya'da ise Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, "Bozkır İpek Yolu"nu teşvik edecek önemli bir ekonomik ve ticari güzergahtır. Doğu Asya'da Çin, Japonya ve Güney Kore siyasi engelleri aşmaya çalışmaktadır. Bu üç ülke farklılıkları rafa kaldırarak ortak bir zemin aramış ve pragmatik işbirliğini teşvik etmiştir.

Güneydoğu Asya'da Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) şu anda Çin'in en büyük

ticaret ortağıdır ve Çin ile ASEAN arasındaki "10+1" işbirliği mekanizması "altın on yıldan" "elmas on yıla" yükseltilmiştir. Çin, Güney Asya'da Pakistan, Bangladeş ve Maldivler'in en büyük ticaret ortağıdır ve Çin-Güney Asya Fuarı iki taraf arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmiştir.

Temmuz 2023'te İran ŞİÖ'ye tam üye olarak katılmıştır; Türkiye, Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Bahreyn ve Katar ŞİÖ'nün diyalog ortaklarıdır. Ağustos 2023'te BRICS, üçü Batı Asya'dan olmak üzere (Suudi Arabistan, İran ve BAE) beş ülkeyi yeni üye olarak onaylamıştır. Asya'nın diğer bölgeleriyle artan ekonomik ve siyasi etkileşim sayesinde Batı Asya ülkeleri "Küresel Doğu" kimliklerini giderek güçlendirmiştir.

Son olarak, "çok +1" işbirliği mekanizmalarına dayalı olarak daha fazla alan, "Küresel Doğu" işbirliğinin bölgeleri haline gelmiştir. Pekin, birlik yoluyla güç aramak için "Küresel Doğu"daki küçük ve orta ölçekli ülkelerin oluşturduğu çok taraflı örgütlerle aktif bir şekilde diyalog ve istişarelerde bulundu. "Küresel Doğu"nın küçük ve orta ölçekli ülkeleri İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), D-8 Örgütü, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), Orta Asya İşbirliği Örgütü (CAC), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC) gibi çeşitli bölgesel mekanizmaları hayata geçirmiştir. Çin, küçük ve orta ölçekli ülkelerin hakim olduğu Asya ile ilgili çeşitli çok taraflı mekanizmalarda yapıcı bir rol oynamaktadır ve bölgesel örgütlerin sıkı bir destekçisidir.

"Küresel Doğu", Kuzey ve Güney ülkelerinden oluşan bir yapıdır (Şekil: Xu Xiujun/China Daily, 2023).

"Küresel Doğu" Beklentisi ve Çin'e Etkileri

Yeni dönemde Asya ülkelerinin toplu yükselişi küresel jeopolitik ve jeoekonomik manzarayı değiştirmiştir. Bu ülkeler, ekonomik ve sosyal kalkınma göstergeleri açısından "Küresel Kuzey" kadar gelişmiş olmasalar da, "Küresel Güney" ülkelerinin çoğunu geride bırakmış ve Kuzey ile Güney arasında bir "orta kuşak" ve bağımsız bir siyasi blok haline gelmişlerdir

(Müller, 2020).

"Küresel Doğu", Kuzey ve Güney ülkelerinden oluşan bir yapıdır; bunlardan ilki Japonya, Rusya ve Güney Kore; ikincisi ise Hindistan, Pakistan ve diğerleridir. Asya ülkelerinin diplomasisi, "Küresel Güney" in oluşturduğu kilit gruplaşmayı kavarken, "Küresel Doğu"nun yükselişinin yarattığı stratejik fırsatı da değerlendirmeyi, kendi coğrafi avantajlarını kullanmayı ve "Küresel Doğu"yu bir atılım noktası olarak ele almayı hedeflemektedir.

Çin'in genel diplomatik düzeniyle ilgili olarak, yurtiçi ve yurtdışındaki akademik çevreler genellikle "Küresel Güney" ve "Küresel Kuzey" ikileminden yola çıkmakta ve Çin'in Güney-Güney işbirliği, Kuzey-Güney diyalogu ve KYG tarafından başlatılan küresel yönetim gündemlerini ön plana çıkarmaktadır. Aslında Çin hem Güneyli hem de Doğulu bir ülkedir. Pekin, "Küresel Güney" in yükselişini izlerken, "Küresel Doğu" nun yükselişini de dikkate almaktadır.

"Küresel Doğu" nun yükselişiyle birlikte Çin, komşuluk diplomasisini "geniş çevre diplomasisi" ne yükseltmiş, Avrasya iç karasındaki stratejik derinliğini artırmış ve büyük güçlerin, komşu ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin çok taraflı diplomasisini entegre etmiştir.

"Küresel Doğu" nun yükselişiyle birlikte Çin, komşuluk diplomasisini "geniş çevre diplomasisi" ne yükseltmiş, Avrasya iç karasındaki stratejik derinliğini artırmış ve büyük güçlerin, komşu ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin çok taraflı diplomasisini entegre etmiştir. Çin, "Küresel Doğu" yu merkezine alarak Çin, Kuzey ve Güney'deki ülkeleri birbirine bağlayan bir köprü ve bağ işlevi görmeyi, barışını ve kalkınması sağlamak için aktif olarak stratejik bir derinlik geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Xi Jinping'in 2012 yılında başkanlığa gelmesinden bu yana Çin yönetiminin ikili görevi, ülke içinde "orta gelir tuzağının" ve uluslararası alanda "orta teknoloji tuzağının" üstesinden gelmek olmuştur. "Küresel Doğu" Çin'in barışçıl kalkınması

için stratejik bir bölgedir. Ancak "Küresel Doğu" çalkantılı ve kırılgandır. Çokça eleştirilen Birinci/İkinci/Üçüncü Dünya perspektifinden uzaklaşıp aynı derecede sorunlu Kuzey-Güney ayrımına yönelmek, küresel coğrafya algısını ve bölünmelerini değiştirmiştir. "Doğu", Kuzey ve Güney içinde eridiğinde, kendine özgü çağdaşlaşma projesi ve deneyimi unutulmaya yüz tutmuştur (Zysiak & Marzec, 2020).

Aslında "Küresel Doğu" ülkeleri siyasi sistemler, dinler ve endüstriyel yapılar bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Asya'nın siyasi, güvenlik, ekonomik ve kültürel mimarisini yeniden inşa etme sürecinde, etnik, mezhepsel ve bölgesel anlaşmazlıkların üstesinden gelmeleri gerekmektedir. Yerel jeopolitik rekabetler ve mevcut bölgesel sorunların yayılması; endüstriyel yapıların homojenleşmesi ve çeşitli ülkelerin kalkınma modellerinin rekabeti; sınır bölgelerindeki nehir kaynakları üzerindeki anlaşmazlıklar gibi jeoekonomik rekabetler bu anlaşmazlıklara örnek gösterilebilir.

Bunlardan ilki "Küresel Doğu" ülkeleri arasındaki kurumsal rekabeti yönetmektir. ŞİÖ, Uluslararası Mütteahhitler Birlikleri Konfederasyonu (CICA), BRICS ve Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın (AAYB) hepsinin farklı öncelikleri var. Rusya, Avrasya tampon bölgesini oluşturmak için Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) güvenmektedir. Hindistan "Hint-Pasifik Dörtlüsü", "Ortadoğu Dörtlüsü" ve ŞİÖ'ye dayanarak aynı anda "Küresel Güney" ve "Küresel Doğu" nun sözcüsü olmaya çalışmaktadır. Türkiye, TDT temelinde bir "Türk dünyası" inşa etmekte, İran aktif olarak İsrail karşıtı bir direniş koalisyonu kurmaktadır. KİK-Orta Asya angajmanı çerçevesi uyarınca Suudi Arabistan, Arap-İslam bağını güçlendirmek için altı KİK ülkesi ve beş Orta Asya ülkesinin zirve mekanizmasını hayata geçirdi. Aralarında İran, Pakistan, Bangladeş ve Malezya'nın

da bulunduğu sekiz İslam ülkesi, bir Doğu İslam kulübü oluşturmak için D-8 örgütünü oluşturdu. “Küresel Doğu” ülkeleri arasındaki kurumsal rekabet “kurumsal aşırılığa” eğilimlidir, birbirlerini sulandırmaları ihtimaline karşı kurumsal rekabetten kaçınılmalıdır.

“Küresel Doğu” ülkeleri çok çeşitli siyasi ve kültürel yönelimlere sahiptir. Rusya ve İran, ABD liderliğindeki liberal düzene karşı devrimci; Japonya ve Güney Kore uyum sağlayıcı; Suudi Arabistan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Hindistan ise geliştircidir. Çin, diğer Asya ülkeleriyle birlikte, insanlık için ortak bir geleceğe sahip bir topluluk inşa etme bayrağını yükselterek, Birleşmiş Milletler’in merkezinde yer aldığı

çok taraflılığı savunmakta ve Asya ülkelerinin kalkınma haklarını desteklemektedir. “Küresel Doğu” ülkeleri, Batı liderliğindeki uluslararası düzenin aynı anda hem reformcuları hem de takipçileridir.

“Küresel Doğu” yekpare değildir, çeşitli alt bölgelere ayrılabilir. Bu ülkeler, Asyalı muadillerinin özelliklerine ve güçlü yanlarına dayalı olarak farklı işbirliği yörüngeleri oluşturmuşlardır. Örneğin, Çin, Japonya ve Güney Kore siyasi farklılıkları yönetmekte ve ekonomik, ticari ve kültürel işbirliğine odaklanmaktadır; Çin’in Güney Asya ülkeleriyle işbirliği esas olarak iki taraflıdır; Çin’in KİK ülkeleriyle işbirliği ise esas olarak enerjiye odaklanmaktadır.

“Küresel Doğu” ülkeleri çok çeşitli siyasi ve kültürel yönelimlere sahiptir (Çizim: China Daily, 2023).

İkinci olarak, “Küresel Doğu” ülkeleri Batı’nın “böl ve yönet” taktiklerini ele almalıdır. Yeni dönemin derin değişimleri altında, Batılı olan ve Batılı olmayan güçler arasındaki çelişkiler artmakta ve Batılı ve Doğulu güçler arasındaki etkileşim paradigması stratejik eşgüdünden stratejik rekabete doğru kaymaktadır. Coğrafi rekabet, bilimsel ve teknolojik rekabet ve kurumsal rekabet, büyük güç rekabetlerinin üç temel alanını oluşturmaktadır (Degang & Jieying, 2023). ABD ile Rusya arasındaki oyunda jeopolitik rekabet, ABD ile Çin arasındaki oyunda bilimsel ve teknolojik rekabet, ABD ile “Küresel Doğu”nun orta güçleri arasındaki oyunda ise kurumsal rekabet ön plana çıkmaktadır.

ABD, Ortadoğu’da bir “böl ve yönet” stratejisi uygulayarak İsrail, BAE, Bahreyn, Fas, Mısır ve diğer ülkelerle “Negev Forumu”nu kurdu ve altı KİK ülkesi, Mısır, Ürdün ve Irak dahil olmak üzere dokuz Arap ülkesinin liderleriyle “ABD-Arap zirvesini” düzenledi.

Eğer “Küresel Doğu” bir fark yaratacaksa, şu anda mevcut literatürde temsil edilmeyen ya da yanlış temsil edilen birden fazla Doğu arasında ortak bir çaba olması gerekmektedir. Batı’ya göre Batı Asya, Asya’nın ya da “Küresel Doğu”nun bir parçası değildir. ABD, Ortadoğu’da bir “böl ve yönet” stratejisi uygulayarak İsrail, BAE, Bahreyn, Fas, Mısır ve diğer ülkelerle “Negev Forumu”nu kurdu ve altı KİK ülkesi, Mısır, Ürdün ve Irak dahil olmak üzere dokuz Arap ülkesinin liderleriyle “ABD-Arap zirvesi-

ni” düzenledi. Biden yönetimi, ABD, İsrail ve Arap müttefikler arasında bir “stratejik üçgen” oluşturmak için bir “Ortadoğu Hava Savunma İttifakı” kurmayı ve Avrupalı müttefikleri Ortadoğulu ortaklar ve Hint-Pasifikli dostlarıyla birleştirmeyi umuyor.

Doğu Asya ve Güneydoğu Asya’da ABD, Küresel Doğu’daki üç “her iki tarafa da salınan devlet” olan Japonya, Güney Kore ve Filipinler’i yanına çekerek denizci ve kıtasal Asya ülkelerinin arasını açmaya çalışmaktadır. Güney Asya’da ABD, Hindistan ve Pakistan arasındaki çelişkiden faydalanarak iki yönlü bir strateji benimsemektedir. Ortadoğu’da ABD, İran’ın başını çektiği “direniş ittifakını” kontrol altına almak için “ılımlı müttefiklere” (İsrail, BAE, Suudi Arabistan, Mısır, vb.) bağımlıdır. Amerika’nın böl ve yönet politikası “Küresel Doğu”-nun merkezci güçlerini zayıflatmıştır.

Üçüncü olarak, “Küresel Doğu” “açık bölgeselcilik” ilkesini desteklemelidir. Hiçbir ülke izole bir ada değildir. Son derece homojen olan “Küresel Batı”nın aksine, “Küresel Doğu” ülkeleri siyasi sistemleri, ideolojileri ve kalkınma stratejileri bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. “Küresel Doğu” şu anda değişken ve kırılğan bir “hayali topluluk”tan başka bir şey değildir. Romanyalı akademisyen Liviu Chelcea’nın da belirttiği gibi, “Küresel Doğu” bir oldu bitti ile değil, mantıksal bir olasılıkla bir arada tutulmaktadır. Asya’nın alt-bölgesel entegrasyonu ve bölgeler arası bağlanabilirliği, dış müdahaleler, üyelerin korunma stratejileri ve ayrılıkçılık gibi çeşitli iç ve dış, siyasi ve ekonomik engellerle karşı karşıyadır (Chelcea, 2023). “Küresel Doğu” ülkeleri eski sıfır toplamı zihniyetin ötesine geçmeli ve “Küresel Batı” ile etkileşim sürecinde bir Asya topluluğu oluşturmalıdır.

Dolayısıyla, “Küresel Doğu” nun tutarlı bir varlık haline gelmesi için daha kat etmesi gereken uzun bir yol var. Japonya, Güney Kore, İsrail ve diğerleri Batı ile ilişkilere öncelik verirken; Türkiye, Hindistan ve Suudi Arabistan gibi ülkeler Doğu-Batı dengesi arayışındadır. Küçük ve orta ölçekli Asya ülkeleri genellikle “Batı’ya jeopolitik bağımlılık ve Doğu’ya jeoekonomik bağımlılık” şeklindeki “korunma politikası”nı benimsemektedir. Rusya, İran, Suriye ve Kuzey Kore ise Batı ile çatışma politikasına bağlı kalmaktadır. Farklı stratejiler “Küresel Doğu” ülkelerini ortak bir politika yöneliminden yoksun kılmaktadır. Ayrıca, “Küresel Doğu”daki çok taraflı işbirliği mekanizmaları çoğunlukla oldukça kapsayıcı ve açık olan “yumuşak yasalar”dır. “Küresel Doğu”daki

iç rekabet ve çatışma, dışarıdakilerle olan rekabet ve çatışma kadar şiddetli olabilir.

Son olarak, akademi “Küresel Doğu”yu araştırırken kültürel emperyalizm ve Batı-merkezciliğin söylem tuzağına düşmekten kaçınmalıdır. Edward Said’in Oryantalizm adlı kitabında açıkladığı gibi, Batı, Doğu’yu emperyal ben/öteki ilişkilerinin bir parçası olarak yaratır ve tanımlar. Batı ancak zayıf, kadınsı, gizemli ve egzotik Doğu ile karşılaştırıldığında güçlü, eril, rasyonel ve bilimsel hale gelir (Callahan, 2023). 30 yıl sonra, post-sosyalizm hala Doğu’nun eski sosyalist ülkelere atıfta bulunmak için kullanılan standart isimdir ve bu eşitsiz güç ilişkisinin bir kısmını yansıtmaktadır (Trubina, Gogishvili, Imhof, & Müller, 2020).

Ortadoğu adlandırması, Oryantalist bir yaratımdır (Şekil: Syed, 2021).

“Küresel Doğu”nun yükselişi “Asya Rönesansı”nı ifade etmektedir. Batılı ülkelerle karşılaştırıldığında, “Küresel Doğu” ülkeleri heterojen siyasi sistemlere, çok kültürlü değerlere ve yaşam tarzlarına sahiptir. Bu ülkeler, Batı’nın dünya siyasetine ilişkin söylemini yeniden şekillendirmekte, “otoriter ve aristokratik Doğu’ya karşı demokratik Batı” söylem tuzağından çıkmakta ve ortak kadere sahip bir Asya topluluğu inşa etmeye yardımcı olmak ve bölgesel entegrasyon için entelektüel söylem sağlamak üzere siyasi modernizasyonlara ilişkin bir “Doğu anlatısı” oluşturmaktadır. “Küresel Güney”den gelen bilgi ve perspektifleri, genellikle postkolonyal teoreminin merceği altında, çağdaş akademik tartışmaların ortasına taşıyan çalışmalara rağmen, coğrafi bilgi ve tartışmalarda garip bir şekilde marjinal kalan bir bölge olan “Küresel Doğu”dan (daha iyi bir terim bulmak için) gelen bilgi ve teori için aynı aktif tartışmayı yapmak giderek daha önemli görünmektedir (Chan, Gentile, Kinossian, Oakes, & Young, 2018).

Sonuç

Avrupalı denizci güçlerin 18. yüzyıldaki yükselişinden önceki binlerce yıl boyunca Asya medeniyetleri dünya siyasetinin merkezinde yer almıştır. Yeni dönemde bu medeniyetler tarihsel bağlarını yeniden keşfetmiş ve “sırt sırta”dan “yüz yüze”ye geçiş yapmışlardır. Rusya ile Ukrayna ve İsrail ile Filistin arasındaki çatışmaların patlak vermesinden bu yana, “Küresel Doğu” kavramı uluslararası çalışmalar alanındaki akademisyenlerin giderek daha fazla ilgisini çekmektedir. Ana gövdesini Asya ülkelerinin, kalbini ise Orta Asya’nın oluşturduğu “Küresel Doğu”, Ukrayna krizi konusunda ABD ve Batı’nın baskılarına karşı durmuş ve genel olarak taraf tutmama pozisyonunu

benimseyerek ayırt edici bir özellik ortaya koymuştur (Qinqsong, 2023). Rusya-Ukrayna çatışması ve İsrail-Filistin düşmanlığının uzaması ve ABD’nin Rusya ve İran liderliğindeki direniş gruplarına yönelik yaptırımları artırması, iki ülkenin sırasıyla “Avrupa’dan çıkıp Asya’ya girme” ve “Ortadoğu’dan çıkıp Asya’ya girme” kararlılığını güçlendirmiştir.

Biden yönetimi, Ortadoğu’daki büyük güç rekabetinde Türkiye ve Arap müttefiklerinden faydalanmak, onları Çin ve Rusya ile stratejik çekişmelerde kullanmak istiyor. Bu durum, bu ülkelerin büyük güç rekabeti içerisinde “doğuya bakma” kararlılıklarını artırmıştır. Bu ülkeler güvenlik işbirliği için ABD’yi seçerken, ekonomik ilişkiler için Asya ülkelerine güvenmektedirler. Asya ülkeleri, eski Asya medeniyetlerinin yeniden canlandırılmasını teşvik eden ve kendi kültürlerini canlandırma isteklerini güçlendiren Kadim Medeniyetler Forumu’na aktif olarak katılmışlardır.

ABD hegemonyasından çok kutupluluğa geçiş sürecinde kendini tarihsel olarak tanımlama siyaseti yükselişe geçerken, Asya ülkeleri milliyetçilik ve stratejik özerklik konusunda uyanışa geçmiştir. Küreselleşmenin durgunluğu ve liberal ekonomik büyümenin eksikliği, Asya ülkeleri için komşuluk diplomasisini en önemli öncelik haline getirmiştir. Böylece “Küresel Doğu” ülkeleri, modernleşmenin temel yolu olarak yukarıdan aşağıya demokratik dönüşüm yerine aşağıdan yukarıya ekonomik kalkınmayı benimseyerek çevre ve yarı-çevreden dünya sahnesinin merkezine taşınmıştır (Zysiak & Marzec, 2020). Bu ülkelerin çoğu “düşman aramak” yerine “dost aramakta” ısrar etmektedir. “İttifak” yerine “ortaklık” arayışındadırlar ve bölgesel entegrasyon sürecinde Asyalı kimliklerini yeniden inşa etmektedirler.

ABD'nin "böl ve yönet" stratejisi ile Çin'in "bütünleşme" stratejisi, Geniş Asya'daki en büyük çelişki haline gelecektir. ABD için bu, "Küresel Doğu" ve "Küresel Güney" in, "Küresel Batı"yı dışarıda bırakacak şekilde birleşmesi, küresel konumunun zayıflaması ve küçülmesi olacaktır. Çin için ise kabus niteliğindeki koalisyon, Batı ve Küresel Güney'in aynı hizaya gelmesi olacaktır (Ikenberry, 2024). Açık bölgecilik kavramı altında Asya ülkeleri arasında mal, insan ve bilgi akışı artmış ve "Küresel Doğu" Çin'in geniş çevre diplomasisi ve Çin'in ortaklık ağı için kilit bir bölge haline gelmiştir. Gelecekte "Küresel Güney" ve "Küresel Doğu", Çin'in gelişmekte olan dünyadaki diplomasisinin "iki kanadı" haline gelecektir. 🌸

Kaynakça

- Callahan, W. A. (2023). Chinese Visions of Self and Other: the International Politics of Noses International Affairs, 99(5).
- CGTN. (2024). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://news.cgtn.com/news/2024-06-29/Why-the-SCO-summit-in-Astana-matters-1uP-mads3cPK/p.html> adresinden alındı.
- Chan, K. W., Gentile, M., Kinossian, N., Oakes, T., & Young, C. (Dü). (2018). Theory Generation, Comparative Analysis and Bringing the "Global East" into Play. *Eurasian Geography and Economics*, 59(1).
- Chinadaily. (2023). 22 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/202301/09/WS63bb56fda31057c47eba85d5.html> adresinden alındı.
- Xu Xiujun/China Daily. (2023). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://www.chinadaily.com.cn/a/202309/28/WS6514e3d0a310d2dce4bb8561.html> adresinden alındı.
- Chelcea, L. (2023). Goodbye, Post-socialism? Stranger Things beyond the Global East. *Eurasian Geography and Economics*, 8.
- Degang, S., & Jieying, Z. (2023). On the Evolution of the Middle East Pattern in the Background of Great Power Competition. *Journal of Peace and Development*(2).
- Encyclopedia. (2024). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://encyclopedia.pub/entry/28953> adresinden alındı.
- Global Times. (2024). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://x.com/global-timesnews/status/1784190763972075674/photo/1> adresinden alındı.
- Ikenberry, G. J. (2024). Three Worlds: the West, East and South and the competition to shape global order. *International Affairs*, 100(1).
- Lim, S. J.-H. (2022). *Global Easts: Remembering, Imagining, Mobilizing*. Columbia University Press.
- Minghao, Z. (2023). Global South, Global East and Sino-US Rivalry. 1 Nisan 2024 tarihinde <https://baijiahao.baidu.com/s?id=1775002792651537513&wfr=spider&for=pc> adresinden alındı.
- Müller, M. (2020). In Search of the Global East: Thinking between North and South. *Geopolitics*, 25(3).
- Müller, M., & Trubina, E. (2020). The Global Easts in Global Urbanism: Views from beyond North and South. *Eurasian Geography and Economics*, 61(6), 628.
- Newqq. (2024). 21 Temmuz 2024 tarihinde https://new.qq.com/rain/a/20240315A067C700?suid=&media_id= adresinden alındı.
- Pron, S. E. (2021). International Institutions in China's Foreign Policy: The Case of the Shanghai Cooperation Organization. *Wydawnictwo Adam Marszałek*.
- Qinqsong, W. (2023). Wither the Central Asia within three Fold Dilemma: Towards the Global East? 2 Nisan 2024 tarihinde https://www.guanacha.cn/wanqingsong/2023_05_18_692847.shtml adresinden alındı.
- Syed, A. (2021). The Middle East: An Orientalist Creation. 22 Temmuz 2024 tarihinde https://www.e-ir.info/2021/02/25/the-middle-east-an-orientalist-creation/#google_vignette adresinden alındı.
- Starr, S. F. (2022). Rethinking Greater Central Asia: American and Western Stakes in the Region and How to Advance Them. *Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program*.
- Sun, D., & He, F. (2023). "GCC Countries" Future Relationship with the Shanghai Cooperation Organisation: Motivation and Prospect. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 17(1), 5.
- Trenin, D. (2015). From Greater Europe to Greater Asia? The Sino-Russian Entente. *Carnegie Endowment for International Peace*, s. 4-6.
- Trubina, E. (2020). Global'nyy Vostok i globus [The Global East and the Globe]. *Eurasian Geography and Economics*, 61(6).
- Trubina, E., Gogishvili, D., Imhof, N., & Müller, M. (2020). A Part of the World or Apart from the World? The Postsocialist Global East in the Geopolitics of Knowledge. *Eurasian Geography and Economics*, 61(6), s. 636-662.
- Valdai Club. (2023). 21 Temmuz 2024 tarihinde <https://valdaiclub.com/a/highlights/results-of-the-belt-and-road-initiative-summit-for/> adresinden alındı.
- Wang, J. (2021). Understanding Scalar Politics through the Framework of Relational Archipelagos: The Case of Shenzhen Fair. *International Journal of Urban & Regional Research*, 45(4), s. 716-731.
- Yongbin, L. (2017, 2 27). The Origins of 'East' and 'West' Dichotomy. *Guangming Daily*.
- Zysiak, A., & Marzec, W. (2020). Historicizing the Asynchronous Modernity in the Global East. *Eurasian Geography and Economics*, 61(6), 664-665.